

The modal particle "-ā", a new member of modal elements in Persian language

Morteza Dastlan¹

Received: 2024/04/22

Accepted: 2024/11/04

1. Introduction

Modality, as a language category that reflects the attitudes of language speakers toward the possibility or necessity of the proposition in an utterance, is encoded by either free or bound morphological elements. The work conducted so far on modality in the Persian language generally state that modal elements in Persian include categories such as modal lexical verbs, modal auxiliary verbs, modal adverbs, mental state predicates, and also modal adjectives and nouns. These categories are morphologically free and are considered as phrasal or periphrastic elements. In addition to these free categories, there is a bound or affixal modal element in Persian that introduces various modal concepts. This bound element is the particle "-ā". Modal particles and discourse markers are both subsumable under the broad category of pragmatic markers. While discourse markers concern the structure or form of discourse, have no effect on propositional content, and occur freely in different positions of the sentence, modal particles are highly content-dependent, have a fixed scope, are subject to heavy syntactic restrictions, and, most importantly,

How to Cite:

Dastlan, M (2025), The modal particle "-ā", a new member of modal elements in Persian language, *Journal of Language Research*, 17 (54), 239-262.

<https://doi.org/10.22051/jlr.2024.46966.2430>

homepage: <https://zabanpazhuhi.alzahra.ac.ir>

1. Assistant Professor, Department of Linguistics, Payame Noor University, Tehran, Iran; mo.dastlan@pnu.ac.ir

Copyright © 2025 The Authors. Published by Alzahra University. This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

Non-commercial uses of the work are permitted, provided the original work is properly cited; and does not alter or modify the article.

introduce subjective notions. The modal element "-ā" attaches to the end of utterances and introduces a wide range of deontic and epistemic modal concepts such as command, request, warning, threat, objection, sarcasm, complaint, predicting unfavorable circumstances, prohibition, and assessing a situation with astonishment. In all of these diverse concepts, the epistemic and deontic commitment of the speaker is evident; therefore, these modal concepts are considered as speaker-oriented or subjective.

2. Materials and method

Lyons (1977) is one of the pioneering and influential works on modality. It proposes different types of modality with respect to epistemic/deontic and subjective/objective dichotomies. Epistemic modality concerns judgments about the truth of a proposition, while deontic modality imposes or proposes a course of action or behavior on the addressee. On the other hand, subjective modality indicates the speaker's commitment to the possibility, probability, and permission or obligation of the utterance, whereas objective modality states the possibility, probability, and permission or obligation of the utterance based on objective facts.

This investigation is conducted as basic descriptive research, and the gathered data belong to colloquial style and are collected from informal conversations among ordinary speakers.

3. Results and discussion

The modal particle "-ā" attaches to the end of utterances and introduces a wide range of deontic and epistemic modal concepts. In following subsections, these notions are introduced and exemplified.

3.1. Deontic concepts

Notions such as command, request, threat, warning, sarcasm, complaint, and objection are among the deontic concepts stated by modal affix 'ā'.

3.1.1. Command

(1) Passenger: mi-fe ye daqiqe be-r-am o bar-gard-am?
PROG-become one minute SUBJN-go-1SG and back-turn-1SG
Can I go out and return a minute?

Driver: bo-ro ... be-bin zud umad-i-'ā'.

IMPR-go ... IMPR-see soon come-PST- 2SG- 'modal affix'

Go. ... Look, come back soon.

3.1.2. Request

(2) - be-bin man mi-r-am o zud bar-mi-gard-am.

IMPR-see I PROG-go-1SG and soon back-PROG-turn-1SG

Look, I will go and turn back soon.

- baše vali zud bi-a-i-'ā'

all right but soon SUBJN-com-2SG-'modal affix'

All right but come back soon, please.

3.1.3. Threat

(3) mi-zan-am-'ā'

PROG-hit-1SG-'modal affix'

(Stop it, or) I will hit you.

3.1.4. Warning

(4) liz na-xor-i-'ā'

slip NEG-eat-2SG-'modal affix'

(Be careful!) Don't slip.

3.1.5. Sarcasm

(5) ye mowqe soraq-i az mā na-gir-i-'ā'

one time seek-INDEF from we NEG-take-2SG-'modal affix'

Don't seek us out at all! (Why don't you come to visit us?)

3.1.6. Objection

(6) be-baxš-id-'ā' (un mowqe ke man jun mi-kan-d-am to kodžā bud-i?)

IMPR-forgive-2PL-'modal affix' (that time that I soul PROG-extract-PST-1SG
you where be-PST-2SG)

Hey, (when I worked hard, where were you?)

3.2. Epistemic Concepts

Modal particle '-ā' introduces epistemic modal meanings like predicting unfavorable circumstances and assessing a situation with astonishment.

3.2.1. Predicting unfavorable circumstances

(7) (be ketri dast na-zan) mi-suz-i-'ā'
(of kettle hand NEG-IMPR-hit) PROG-burn-2SG-'modal affix'
(Don't touch the kettle) You will be burned.

3.2.2. Assessing a situation with astonishment

(8) hesāb-i fāq fod-i-'ā'
much-INDEF fat become-2SG-'modal affix'
You have got so fat.

4. Conclusion

In all of the above mentioned diverse concepts, the epistemic commitment of the speaker to the possibility or probability of the occurrence of the event, or the deontic commitment of the speaker to the permission or obligation of the propositional content of the utterance, is clear; therefore, these modal concepts are considered as speaker-oriented or subjective. One of the characteristics of the modal particle "-ā" is that it applies on the entire simple or complex sentence, not just the verb or predicate. Another fact is that the modal particle "-ā" is heavily context-dependent, with the situational context influencing the resultant concepts. Finally, the modal particle "-ā" is predominant only in the spoken colloquial style of Persian, and this fact may explain its failure to attract proper attention from scholars.

Keywords: discourse marker, modal particle "-ā", pragmatic marker, Persian language, subjective modality

List of Abbreviations:

IMPR = imperative marker
INDEF = indefinite marker
NEG = negative marker
PL = plural

PROG = progressive marker
PST = past tense
SG = singular
SUBJN = subjunctive marker

جزء وجه‌نمای «ا-»، عضوی جدید از مجموعه وجه‌نماهای زبان فارسی

مرتضی دستلان^۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۲/۰۳ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۸/۱۴

چکیده

جزء‌های وجه‌نما عناصر زبانی هستند که به‌همراه گفتمان‌نماها زیرمجموعه نشانگرهای کاربردشناختی قرار می‌گیرند. ولی برخلاف گفتمان‌نماها - که به ساختار یا صورت گفتمان می‌پردازند، تأثیری بر محتوای گزاره‌ای جمله ندارند؛ و دارای حرکت آزادانه در جایگاه‌های مختلف جمله هستند - به شدت وابسته به محتوا و بافت - محور هستند؛ دامنه عملکرد آن‌ها ثابت است؛ در معرض محدودیت‌های شدید نحوی قرار دارند؛ و مهم‌تر از همه، به بیان مفاهیم ذهنی می‌پردازند. از جمله جزء‌های وجه‌نمای فعال در زبان فارسی، عنصر «ا-» است که بر مبنای چارچوب پیشنهادی لاینز (Lyons, 1977) در مورد وجه‌نماها، و در قالب یک پژوهش توصیفی مبنایی، به بررسی ماهیت و مفاهیم وجه‌نمایی برآمده از آن پرداخته‌ایم. داده‌های این پژوهش متعلق به سبک محاوره‌ای است و از گفت‌وگوهای به‌انجام‌رسیده میان گویشوران در تعاملات روزمره و موقعیت‌های اجتماعی مختلف گردآوری شده‌است. بررسی داده‌ها نشان می‌دهد این جزء وجه‌نما طیف گسترده‌ای از مفاهیم وجه‌نمایی تکلیفی و معرفتی همچون امر همراه با تأکید و تحکم، تقاضا، هشدار، تهدید، اعتراض، طعنه و گلایه، پیش‌بینی رویدادهای نامطلوب و تحذیر و ارزیابی همراه با شگفتی را می‌رساند. همه این مفاهیم، متکی بر تعهد و موضع‌گوینده

استناد به مقاله:

دستلان، مرتضی (۱۴۰۴)، جزء وجه‌نمای «ا-»، عضوی جدید از مجموعه وجه‌نماهای زبان فارسی، *زبان‌پژوهی*، ۱۷ (۵۴)، ۲۳۹-۲۶۲.

<https://doi.org/10.22051/jlr.2024.46966.2430>

homepage: <https://zabanpazhuhi.alzahra.ac.ir>

۱. استادیار گروه زبان‌شناسی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران؛ mo.dastlan@pnu.ac.ir

حق انتشار این مستند، متعلق به نویسندگان آن است. ۱۴۰۴ ©. ناشر این مقاله، دانشگاه الزهراء است.

این مقاله تحت گواهی زیر منتشر شده و هر نوع استفاده غیرتجاری از آن مشروط بر استناد صحیح به مقاله و عدم تغییر یا تعدیل مقاله مجاز است.

Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

هستند؛ بنابراین گوینده-محور یا ذهنی اند. همچنین، دامنه عملکرد عنصر «ا-»، نه فعل یا جمله بلکه کل پاره گفتار است به همین سبب، به طور ثابت در پایان پاره گفتار قرار می‌گیرد. مفاهیم وجه‌نمایی برآمده از عنصر «ا-»، شدیداً بافت-محور هستند و بافت کلام و موقعیت کاربرد، روی معانی آنها تأثیرگذار است. با توجه به ویژگی‌های مورد اشاره، عنصر «ا-» یک جزء وجه‌نما قلمداد می‌گردد و در دسته وجه‌نماهای زبان فارسی قرار می‌گیرد.

واژه‌های کلیدی: نشانگر کاربردشناختی، گفتمان‌نما، جزء وجه‌نمای «ا-»، وجه‌نمایی ذهنی، زبان فارسی

۱. مقدمه

اصطلاح‌هایی مانند گفتمان‌نماها^۱، نشانگرهای کاربردشناختی^۲ و جزء‌های وجه‌نما^۳ از دهه هشتاد میلادی وارد پژوهش‌های کاربردشناسی زبان شده‌است. لوینسون (Levinson, 1983: 85-89) در کتاب کاربردشناسی خود، عناصری زبانی را مطرح نموده‌است که زیرمجموعه مقوله‌های اشاری گفتمان^۴ قرار می‌گیرند و نقش آنها ایجاد رابطه بین پاره گفتار پیش‌رو با پاره گفتار پیشین است. این عناصر معنای واژگانی و ارجاعی مشخصی ندارند بلکه در سطح گفتمان عمل می‌کنند و جریان گفت‌وگوی بین گویشوران را تسهیل می‌کنند و منجر به صراحت کلام، یکپارچگی و ارتباط بین اجزای کلام می‌شوند. آثاری که تاکنون به بررسی این عناصر پرداخته‌اند بسیار متنوع و متفاوت هستند و وجه اشتراک کمی میان آنها وجود دارد. فیشر (Fischer, 2006) نیز هم‌پوشانی بین کارهای انجام گرفته در این زمینه را ناچیز می‌داند. وی معتقد است که «مطالعات موجود به‌سختی قابل مقایسه هستند؛ رویکردها از جنبه‌های مختلفی مانند زبان(های) مورد بررسی، عناصر مورد بررسی، اصطلاح‌های به کاررفته، کارکردهای در نظر گرفته شده، مسائل مورد بررسی قرار گرفته و روش‌شناسی مورد استفاده قرار گرفته با هم متفاوتند» (Fischer, 2006: 2). همچنین، در بسیاری آثار، مرز قاطعی بین این عناصر وجود ندارد و به جای یک‌دیگر به کار گرفته شده‌اند و برخی مانند بریتون (Brinton, 1996: 29) تا بیست نام برای اشاره به آنها ارائه نموده‌است. این درحالی است که با بررسی این عناصر از دیدگاه هم‌زمانی، در زمانی و رده شناختی، معلوم می‌شود که همه این عناصر دارای ویژگی‌های یکسانی نیستند و برخی دارای کارکردهایی بسیار متفاوت از یک‌دیگرند. این مسأله سبب بروز طبقه‌بندی جدیدی شد. افرادی مانند بریتون (Brinton, 1996:

1. discourse markers
2. pragmatic markers
3. modal particles
4. discourse deixis

336) و فریزر (Fraser, 2006: 189) نشانگرهای کاربردشناختی را مقوله‌ای فرادستی و وسیع قلمداد نمودند که گفتمان‌نماها و جزءهای وجه‌نما را دربر می‌گیرد. براین اساس، درحالی که گفتمان‌نماها به ساختار یا صورت گفتمان می‌پردازند، تأثیری بر محتوای گزاره‌ای جمله ندارند و دارای حرکت آزادانه در جایگاه آغازین، درونی یا پایانی جمله هستند، ولی جزءهای وجه‌نما به شدت وابسته به محتوا هستند، حوزه عملکرد آنها ثابت است و در معرض محدودیت‌های شدید نحوی قرار دارند (Waltereit & Detges, 2007: 63). تمایز بین گفتمان‌نماها و عناصر وجه‌نما در زبان فارسی نیز وجود دارد و همان گونه که در بخش بحث و بررسی به صورتی گسترده شرح خواهیم داد برخی از این عناصر به ظاهر مشابه، هم از جنبه معنایی، هم از لحاظ ساخت واژگی و هم از جنبه نوایی با هم متفاوتند. ایزوتسو و ایزوتسو (Izutsu & Izutsu, 2013) نیز ضمن مطالعه‌ای که روی جزءهای وجه‌نما در زبان‌های گوناگونی مانند آلمانی، ژاپنی و فرانسوی انجام داده‌اند، ویژگی‌هایی مانند بیان مفاهیم ذهنی، قرار گرفتن در جایگاه ثابت پس از فعل یا پایان پاره‌گفتار و بافت-محور بودن را برای این عناصر برشمرده‌اند. قرار گرفتن جزءهای وجه‌نما در موقعیت پایانی و بیان مفاهیم ذهنی نکته‌ای است که تراگات (Traugott, 2011) هم به آن اشاره داشته‌است و بیان می‌دارد که کرانه راست (که همان موقعیت پایانی پاره‌گفتار است) برای بیان مفاهیم ذهنی نظیر تعجب و پرسش‌های ضمیمه‌ای در زبان‌های انگلیسی و فرانسوی کاربرد دارد. جزءهای وجه‌نما، با بیان انتظارات و دیدگاه‌های گوینده، واحد کمینه ارتباطی (جمله) را در بافت تعاملی مربوطه جای می‌دهند و متناسب‌سازی می‌کنند (Zifonun et al., 1997: 59). گوینده جمله به‌طور معمول به فرض جمله یک نگاه مثبت یا منفی دارد که توجیه‌گر معنای هیجانی یا احساسی جزءهای وجه‌نماست. اکنون اگر موقعیت جمله متعارض باشد یا مخاطب با فرض (تشخیص یا انتظار) گوینده مخالف باشد، گوینده احساس و ابراز بی‌صبری، رنجش، تقیح، ملامت یا خشم می‌کند (Abraham, 1991: 358). براین اساس، عناصر وجه‌نما مفاهیمی ذهنی همچون تعجب، خشم، بی‌صبری، تقیح، ملامت، رنجش خاطر، نارضایتی، شکایت و خشنودی گوینده را ابراز می‌دارند (Izutsu & Izutsu, 2013: 24-26).

از جمله عناصر فعال در زبان فارسی محاوره‌ای، وند «-ا» است که در این پژوهش برآنیم بر مبنای چارچوب پیشنهادی لاینز (Lyons, 1977) از مفهوم وجه‌نمایی و آرای بریتون (Brinton, 1996) و فریزر (Fraser, 2006) در مورد ماهیت جزءهای وجه‌نما، همراه با ارائه نمونه‌هایی، به بررسی جایگاه و مفاهیم حاصل از آن پردازیم. همچنین می‌خواهیم تعیین کنیم که

آیا عنصر «-l» یک جزء و جه‌نما است که در صورت مثبت‌بودن جواب، این جزء و جه‌نما چه مفاهیم و جه‌نمایی را ایفاد می‌نماید. پژوهش حاضر از نوع توصیفی مبنایی است و داده‌های این پژوهش متعلق به گونه غیررسمی و سبک محاوره‌ای است و در یک بازه زمانی نسبتاً طولانی و هنگام حضور در اجتماع‌های مختلف، از گفت‌وگوهای انجام‌گرفته میان گویشوران در تعاملات روزمره و موقعیت‌های اجتماعی گوناگون گردآوری شده‌است. این موقعیت‌ها بسیار متنوع بوده‌اند و از محیط خصوصی خانواده تا مکالمه‌های انجام‌شده میان افراد در مطب پزشکی، پایانه مسافری، دادسرا و جمع‌های دانشجویی را دربر می‌گیرد.

۲. پیشینه پژوهش

بررسی جزء‌های و جه‌نمای فارسی به‌طور کلی و عنصر «-l» به‌طور خاص، از دو جهت نادیده گرفته شده‌اند. با وجود اینکه جزء‌های و جه‌نما و گفت‌مان‌نماها، هر دو زیرمجموعه نشانگرهای کاربردشناختی هستند ولی همان‌گونه که برینتون (Brinton, 1996) و فریزر (Fraser, 2006) بیان نموده‌اند، جزء‌های و جه‌نما از لحاظ موقعیت وقوع و کارکرد، به کلی از گفت‌مان‌نماها متمایزند و مقوله‌ای متفاوت به شمار می‌آیند. با این حال، با مرور کارهای انجام‌گرفته در این زمینه، می‌بینیم که بیشتر پژوهش‌ها در مورد گفت‌مان‌نماها است و به جزء‌های و جه‌نما توجه چندانی نشده‌است. وجه مشترک پژوهش‌هایی همچون مولود و همکاران (Mawlood et al. 2024)، محمدی (Mohammadi, 2022)، صبوری و همکاران (Sabouri et al. 2020)، طاهری قلعه‌نو و دبیرمقدم (Taheri Ghaleno & Dabir Moghaddam, 2021)، آرام و مشکین فام (Aram & Meshkinfam, 2018)، داوری و همکاران (Davari et al., 2017) و آرام و مشکین فام (Aram & Meshkinfam, 2017)، صرفاً بررسی مفاهیم و کارکردهای گفت‌مان‌نماها از جنبه‌ها و زوایای مختلف است. این پژوهش‌ها اشاره‌ای به جزء‌های و جه‌نما نکرده‌اند. از سوی دیگر، کارهایی نیز که به بررسی و جه‌نمایی در زبان فارسی پرداخته‌اند، فقط متمرکز بر عناصر و جه‌نمایی هستند که از جنبه ساخت‌واژی آزادند و از بررسی جزء‌های و جه‌نما که به‌طور معمول وابسته هستند غفلت ورزیده‌اند. (در مورد تفاوت ساخت‌واژی و جه‌نمای آزاد و وابسته در قسمت‌های بعد بیشتر توضیح خواهیم داد.) افرادی مانند دست‌لان و محمدابراهیمی (Dastlan & Mohammad, 2015)، عموزاده و شاه‌ناصری (Ebrahimi, 2015)، عموزاده (Amuzadeh & Shahnasari, 2011)، توانگر و عموزاده (Tavangar & Amuzadeh, 2009)، رحیمیان (Rahimian, 2009) و طالقانی (Taleghani, 2008) عناصر و جه‌نما را شامل افعال واژگانی و جه‌نما، افعال کمکی و جه‌نما، قیدها

و صفت‌های وجه‌نما و به‌طور کلی عناصری که از جنبه ساخت‌واژی آزاد به شمار می‌آیند دانسته‌اند و توجهی به عناصر وجه‌نمای وابسته نداشته‌اند. با توجه به آنچه گذشت، بررسی عنصر «-l» به‌عنوان یک جزء وجه‌نمای وابسته توجیه‌پذیر است.

۳. چارچوب نظری

در حالی که وجه^۱ مقوله‌ای دستوری است (Lyons, 1977: 848) که به تبیین تفاوت پاره‌گفتارهایی همچون خبر^۲، سؤال^۳ و فرمان^۴ در قالب ساختارهای دستوری مانند جمله‌های خبری^۵، سئوالی^۶ و امری^۷ می‌پردازد، ولی وجه‌نمایی مقوله‌ای معنایی است که به بیان نگرش گوینده یا نویسنده یا به بیان بهتر، کنشگر بیانی^۸ نسبت به امکان وقوع یا لزوم تحقق گزاره می‌پردازد (Lyons, 1977: 739). با مرور کارهای گوناگونی که به بررسی مفاهیم وجه‌نمایی پرداخته‌اند درمی‌یابیم که چارچوب و رویکردی که بیشتر این آثار در پیش گرفته‌اند الهام گرفته از آرای تأثیرگذار لاینز (Lyons, 1977) پیرامون موضوع وجه و وجه‌نمایی است. وی افزون‌بر بررسی این موضوع از منظر منطقی و زبان‌شناختی، به تقسیم‌بندی وجه‌نمایی بر پایه دو گانه‌های معرفتی^۹ / تکلیفی^{۱۰} و ذهنی^{۱۱} / عینی^{۱۲} پرداخته‌است. در ادامه، به شرح این دو گانه‌ها می‌پردازیم.

۳.۱. وجه‌نمایی معرفتی و تکلیفی

از نگاه لاینز (Lyons, 1977: 797) هر پاره‌گفتاری که در آن گویشور آشکارا، تعهد خود نسبت به صدق قضیه بیان‌شده در جمله را -چه آشکارا و در بخش کلامی و چه به‌طور ضمنی و در بخش نوایی یا غیرزبانی- تأیید کند، معرفتی خواهد بود. نکته اساسی در این تعریف تعهد گویشور یا به‌بیانی ارزیابی وی نسبت به وقوع رخداد است و این نکته‌ای است که در تعریف دیگر صاحب‌نظران نیز به نوعی بروز یافته‌است؛ فراولی (Frawley, 1992: 407) وجه‌نمایی معرفت در پیوند با بیان حقیقت (یا همان صدق) می‌داند ولی حقیقتی که وابسته به نگاه گویشور است؛

1. mood
2. statement
3. question
4. command
5. declarative
6. interrogative
7. imperative
8. locutionary agent
9. epistemic
10. deontic
11. subjective
12. objective

نویتس (Nuyts, 2001: 398) نیز و جه‌نمایی معرفتی را مشتمل بر ارزیابی گویشور از وضعیت وجودی امور می‌داند. این تعهد یا ارزیابی گویشور، میزان واقع‌شدگی^۱ قضیه بیان‌شده در جمله را تعیین و تبیین می‌کند که مفاهیمی مانند امکان^۲، احتمال^۳، لزوم^۴، استنباط^۵، اعتقاد^۶، اطمینان^۷ و مانند آن را دربر می‌گیرد.

در سوی دیگر این دوگانه، و جه‌نمایی تکلیفی قرار دارد که به بیان تحمیل یک موقعیت به مخاطب می‌پردازد؛ به بیان دیگر گویشور انجام عمل یا خودداری از انجام عمل را به مخاطب تحمیل می‌کند یا مجوز انجام کاری را ارائه می‌کند. لاینز (Lyons, 1977: 745-746) ابتدا، انواع جمله‌های دستورمند^۸ را مطرح می‌کند که شامل فرامین^۹، مطالبات^{۱۰}، درخواست‌ها^{۱۱}، استدعا^{۱۲}، هشدارها^{۱۳}، توصیه‌ها^{۱۴} و نصیحت‌ها^{۱۵} می‌شود. سپس، وی (Lyons, 1977: 823-831) این جمله‌ها را متضمن مفهوم اجبار^{۱۶} می‌داند و آن‌ها را تحت و جه‌نمایی تکلیفی قرار می‌دهد. بایبی و دیگران (Bybee et al. 1994: 179) و توانگر و عموزاده (Tavangar & Amuzadeh, 2009: 857) نیز همین تعریف و تقسیم‌بندی از و جه‌نمایی تکلیفی را از قول لاینز (Lyons, 1977) مطرح نموده‌اند. بدیهی است که انجام عمل تحمیل‌شده، در زمان آینده امکان‌پذیر است و آن‌گونه که پالم (Palmer, 1990: 10-11) نیز اشاره دارد از جنبه منطقی، اجازه‌دادن یا تحمیل نمودن یک عمل در زمان گذشته غیرممکن است؛ بر همین اساس است که لاینز (Lyons, 1977: 824) معتقد است یک رابطه ذاتی و درونی بین و جه‌نمایی تکلیفی و مفهوم آیندگی^{۱۷} وجود دارد. از این منظر، تعریف فراولی (Frawley, 1992: 420) از و جه‌نمایی تکلیفی نیز قابل درک‌تر خواهد بود که این و جه‌نمایی را شیوه‌ای برای بیان محدود نمودن حالت‌های مختلف آینده به یک گزاره امکان‌پذیر، می‌انگارد. از جنبه معنایی، و جه‌نمایی تکلیفی، مفاهیمی از قبیل اجبار، وظیفه^{۱۸}، اجازه^{۱۹}، نصیحت،

-
1. factuality
 2. possibility
 3. probability
 4. necessity
 5. inference
 6. belief
 7. certainty
 8. directives
 9. commands
 10. demands
 11. requests
 12. entreaties
 13. warnings
 14. recommendations
 15. exhortations
 16. obligation
 17. futurity
 18. duty
 19. permission

دستور^۱ و الزام^۲ را دربر می‌گیرد.

۲-۳. وجه‌نمایی ذهنی و عینی

لاینز (Lyons, 1977: 792) اصطلاحات ذهنی و عینی را از کوریلوویچ (Kurylowicz, 1964) اقتباس نموده‌است. این دوگانه مبتنی بر این فرض است که بعضی عناصر وجه‌نما افزون‌بر اینکه معرفتی یا تکلیفی بودن قضیه را نشان می‌دهند به تعیین موضع گویشور در قبال محتوای موجود در پاره‌گفتار نیز می‌پردازند، خواه این موضع گویشور، تعهد معرفتی نسبت به امکان یا احتمال وقوع رویداد باشد یا تعهد تکلیفی وی نسبت به اجازه‌دادن یا اجبار نمودن برای انجام عمل. پاره‌گفته‌های این چنینی، عبارت‌های وجه‌نمای ذهنی هستند؛ به بیان دیگر در وجه‌نمایی ذهنی، موضع گویشور، به‌نوعی منعکس و مشهود است. ولی وجه‌نمایی عینی به بیان رویدادها با توجه به شواهد و نمونه‌هایی می‌پردازد و موضع و نظر گویشور در آن جلوه‌گر نیست.

لاینز (Lyons, 1977: 798) معتقد است که این تمایزات را نمی‌توان چندان دقیق و قاطع، در کاربردهای روزمره زبان از هم بازشناخت با این حال برای آشکار شدن آن‌ها دست‌به‌دامن به نمونه‌هایی می‌شود:

۱. الف) آلفرد ممکن است مجرد باشد.

ازیک سو می‌توان گفت جمله بالا به این معنی است که گوینده به صورت ذهنی تعهد خود را نسبت به امکان مجرد بودن آلفرد، براساس عدم اطمینان خود، تأیید می‌کند و می‌پذیرد. اگر این خوانش مورد نظر گوینده باشد او ممکن است مطلب بالا را با جمله‌هایی مانند
(ب) ... اما من شک دارم. پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

یا

(ج) ... و من مایلم فکر کنم که این گونه است. تاریخ علوم انسانی

ادامه دهد که در این صورت، آشکارا، ذهنی بودن تعهد گوینده آشکار می‌گردد.

اکنون موقعیتی دیگر را در نظر بگیرید. فرض کنید اجتماعی با نود نفره از افراد را داریم که یکی از آن‌ها هم آلفرد است و سی نفر از آن‌ها بدون اینکه هوییشان مشخص باشد مجرد هستند. در این حالت به کاربردن جمله بالا به این معنی است که گوینده می‌داند (نه اینکه فقط فکر می‌کند یا حدس می‌زند یا باور دارد) که احتمال مجرد بودن آلفرد وجود دارد زیرا این مسأله یک واقعیت عینی است که از جنبه آماری (احتمال یک سوم) قابل تأیید است و ربطی به حدس‌ها یا باور

1. order

2. requirement

گوینده ندارد. در این موقعیت، جمله (۱. الف) بیانگر وجه‌نمایی عینی است.

همین دوگانگی در مورد لزوم معرفتی نیز وجود دارد. جمله زیر را در نظر بگیرید:

۲. آلفرد باید مجرد باشد.

فرض کنید در آن اجتماع نودنفره، از سی نفر افراد مجرد ناشناس، بیست و نه نفر شناسایی شده‌اند و وضعیت تأهل آلفرد هنوز برای ما نامشخص است. بدیهی است که آخرین نفر مجرد، آلفرد خواهد بود. در این حالت به کاربردن جمله (۲) کاملاً به‌جا است چون یک معنای عینی از وجه‌نمایی معرفتی را بیان می‌دارد. ولی وجه‌نمایی ذهنی، بیانگر عقیده و موضع گوینده است و نه بیان واقعیت بر مبنای شواهد و مدارک (Lyons, 1977: 799).

لاینز (Lyons, 1977: 792-793) معتقد است که شبیه همین تمایز دوگانه را در وجه‌نمایی تکلیفی هم می‌توان در نظر گرفت و دو نوع وجه‌نمایی تکلیفی ذهنی و وجه‌نمایی تکلیفی عینی را از هم بازشناخت:

۳. آلفرد باید مجرد بماند.

از منظر تکلیفی جمله بالا دو خوانش می‌تواند داشته باشد:

۴. آلفرد مجبور است که مجرد بماند.

۵. من بدین وسیله آلفرد را مجبور می‌کنم که مجرد بماند.

جمله (۴) مجبوربودن آلفرد را فقط بیان می‌دارد و منبع این اجبار گوینده جمله نیست. این حالت، نشان‌دهنده خوانش عینی جمله (۳) است و می‌توان گفت به این معنا است که «من بدین وسیله اعلام می‌دارم که آلفرد مجبور است (تحت فشار یک قدرت نامعلوم) مجرد بماند». این قدرت نامعلوم می‌تواند یک شخص دارای قدرت تحکم، یا هنجارهای اجتماعی و اعتقادی حاکم بر جامعه باشد ولی در هر صورت به گوینده جمله بر نمی‌گردد. ولی در جمله (۵)، تعهد تکلیفی گوینده نسبت به اجبار نمودن فاعل جمله نمایان و آشکار است؛ بنابراین جمله (۵) به خوانش ذهنی جمله (۳) اشاره دارد.

همان گونه که پیش‌تر هم گفتیم وجه‌نمایی تکلیفی به تحمیل و اجبار نمودن محدود نمی‌شود

بلکه معانی دیگری از جمله اجازه‌دادن را هم در بر می‌گیرد:

۶. می‌توانی امشب را این‌جا بمانی.

بسته به بافت کلام، جمله بالا می‌تواند دو خوانش متفاوت داشته باشد. در حالت اول، تصور کنید مدیر یک مسافر‌خانه با توجه به قدرت تملکی که بر ملک شخصی خود دارد، به مخاطب اجازه اقامت می‌دهد. در این حالت، منبع قدرت به‌سوی گوینده جمله است و جمله می‌تواند معنایی

این گونه داشته باشد:

۷. من بدین وسیله به تو اجازه می‌دهم امشب را در اینجا اقامت کنی.

در این حالت، جمله دارای خوانش ذهنی است. در حالت دوم، تصور کنید مدیر مسافرخانه مدارک هویتی شخص را بررسی می‌کند و پس از تأیید درستی مدارک، جمله (۶) را بیان می‌دارد. در این حالت، گوینده جمله صرفاً اعلام‌کننده مجوز اقامت است نه منبع قدرتی که اجازه را صادر کرده است. منبع قدرت در اینجا، قوانین حقوقی مربوط به اقامت در مسافرخانه‌ها است. بنابراین در حالت دوم، جمله، خوانش عینی خواهد داشت و تلویحاً دارای معنای این چنینی خواهد بود:

۸. من بدین وسیله اعلام می‌دارم که تو (به سبب صدور مجوز توسط یک منبع قدرت ثانویه) امشب اجازه اقامت در این جا را داری.

با توجه به آنچه گفته شد، در بخش پسین، به معرفی عنصر «-l» و بررسی معنای وجه‌نمایی برآمده از آن می‌پردازیم.

۴. بحث و بررسی

از جنبه صوری، مقوله‌های زبانی ممکن است دو نمود متفاوت داشته باشند: برخی از آن‌ها از جنبه ساخت‌واژی تکواژ جداگانه‌ای به شمار می‌آیند و در ساختمان گروه، هویتی مستقل دارند، مانند تکواژ تفضیلی «more» در پاره گفته «more interesting». برخی دیگر، از جنبه ساخت‌واژی هویت مستقلی ندارند و وابسته به پایه‌ای هستند که به آن متصل می‌گردند، مانند پسوند تفضیلی «-er» در پاره گفته «longer». نگارندگان به پیروی از هاپر و تروگات (Hopper & Traugott, 2003: 7) نمونه اول را گروه‌های^۱ یا گروه‌وار^۲ و نمونه دوم را ساخت‌واژی^۳ یا وندوار^۴ می‌نامند. همین تمایز در مورد وجه‌نماها هم وجود دارد و در زبان‌های گوناگون دنیا یکی از این حالت‌ها یا گاهی هر دو حالت، رایج است. بایبی و همکاران (Bybee et al., 1994: 203-204) نمونه‌های گوناگونی را از وندهای وجه‌نما در زبان‌های مختلف دنیا آورده‌اند؛ برای نمونه در زبان گویامی^۵ پسوند «-re» مفهوم وجه‌نمایی اجبار قوی را می‌رساند:

9. tigwe blitadre ben
1.s:ERG speak: FUT.PERF:OBL with

1. phrasal
2. periphrastic
3. morphological
4. affixal
5. Guaymi

I must talk with him.

من باید با او صحبت کنم.

یا در زبان بلوچی، پیشوند «-by» (اگر با قید شاید^۱ همراه شود) بیان‌گر احتمال است:

10. tew bəlky ayra bȳzanəy
2.s perhaps 3.s.OBJ. SUBJ:know:2.s
Perhaps you may know him.

شاید او را بشناسی.

همان‌گونه که در پیشینه پژوهش اشاره کردیم، آثار گوناگونی که به بررسی وجه‌نمایی در زبان فارسی پرداخته‌اند عناصر وجه‌نما را شامل افعال واژگانی و جه‌نما، افعال کمکی و جه‌نما، قیدها و صفت‌های وجه‌نما که از جنبه ساخت‌واژی آزاد به شمار می‌آیند و در دسته مقوله‌های گروه‌های یا گروه‌وار قرار می‌گیرند دانسته‌اند و اشاره‌ای به عناصر وجه‌نمای وابسته یا وندوار نداشته‌اند. عنصر «-ا» از جمله همین وجه‌نماها در زبان فارسی است. از آن‌جا که عنصر «-ا» در فارسی امروز، صرفاً در زبان محاوره کاربرد دارد، یافتن ردپای تاریخی آن در متن‌های نوشتاری گذشته زبان فارسی دشوار است. برخی مانند آرام و مشکین‌فام (Aram & Meshkinfam, 2017)، آن را با صوت^۲ «ها» که به نظر می‌رسد صورت امروزی صوت «هان» باشد خلط نموده‌اند و این عنصر را گفتمان‌نمایی با کارکرد تأکیدی قلمداد نموده‌اند. آن‌ها با آوردن نمونه‌هایی مانند:

۱۱. ... مگه تو مهندسی، ها؟

۱۲. ... چشمت به این کیف من باشه‌ها!

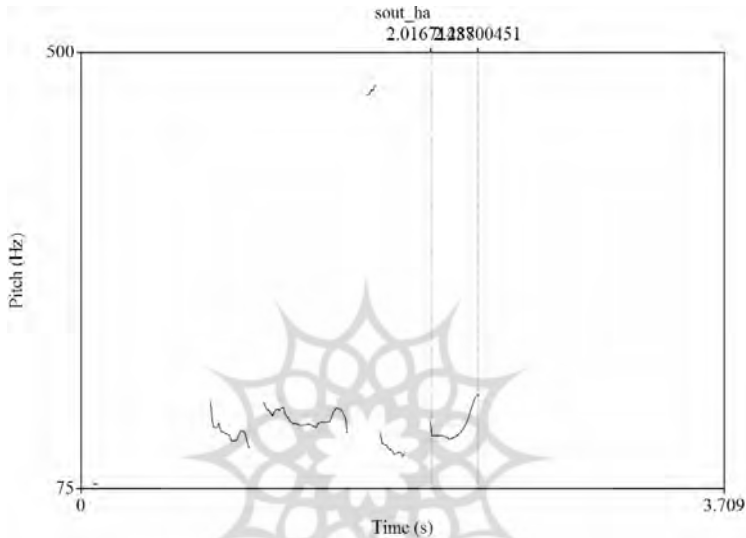
این دو عنصر را از یک سنخ دانسته‌اند در حالی که این عناصر هم از جنبه معنایی، هم از لحاظ ساخت‌واژی و هم از جنبه نوایی با هم متفاوتند. عنصر «ها»، از جنبه ساخت‌واژی یک واژه مستقل (صوت) است که با ایجاد درنگ در گفتار (و به کاربردن ویرگول در نوشتار) از جمله قبل، جدا می‌شود. از نگاه مفهومی نیز یک پرسش‌انکاری همراه با اعتراض را مطرح می‌کند و در نمونه بالا مهندس بودن مخاطب را نفی می‌کند. از جنبه نوایی هم، همان‌گونه که در شکل (۱)^۳ می‌بینیم، به سبب اینکه پرسشی را مطرح می‌کند دارای آهنگ خیزان در پایان کلام است. ولی عنصر «-ا» از جنبه ساخت‌واژی، وندی است کاملاً وابسته که به هیچ‌وجه نمی‌توان آن را با درنگ از واژه پیش از خود جدا کرد و در صورت ایجاد درنگ قبل از آن، کارکرد و مفهوم اولیه خود را از دست خواهد داد. از نظر معنایی عنصر «-ا» در نمونه بالا، تقاضای همراه با تأکید را به ذهن می‌رساند. از

1. perhaps

2. interjection

۳. الگوی زیروبمی‌ارائه‌شده در شکل‌های (۱) و (۲)، با استفاده از نرم‌افزار پرات (Praat) که یک نرم‌افزار تحلیل آوایی است، ترسیم شده است.

جنبه نوایی هم، با توجه به شکل (۲)، برخلاف آوای «ها»، آهنگ کم کم پایین می آید و افتان می شود. دلیل اینکه عنصر وابسته «ا» در این جا به صورت «ها» تلفظ می شود، وجود واج /h/ پیش از آن است، در صورتی که اگر واژه پیشین، «باشد» تلفظ شود این عنصر به صورت «ا» و نه «ها» تلفظ خواهد شد. به نظر می رسد همین مسأله سبب خلط این دو عنصر از سوی آرام و مشکین فام شده است.

شکل ۱: الگوی نوایی جمله «مکّه تو مهندسی، ها؟»

شکل ۲: الگوی نوایی جمله: «چشمّت به این کیف من باشه ها!»

فرشیدورد (Farshidvard, 1973: 198) بر این باور است که در فارسی دری، امر و نهی با وند الف انجام می‌گرفته‌است؛ مانند: «تا نه کافر شویا» (به معنای: تا کافر نشوی). همان‌گونه که از معنای این پاره گفته برمی‌آید، اندکی مفهوم پرهیز و بازداشتن، در این عبارت احساس می‌شود که از این جهت معنایی شبیه عنصر «-ا» در فارسی امروز دارد. شبیه به همین مضمون را در ناتل خانلری نیز شاهد هستیم. وی بیان می‌کند که:

در فارسی دری برای وجه تمنایی صیغه نوساخته‌ای -بی ارتباط با صورت‌های باستان و میانه این وجه - به وجود آمده که از ماده مضارع با افزودن الف ممدود ($\bar{a} = \bar{A}$) به میان ماده فعل و شناسه، یا افزودن این مصوت ممدود به آخر صیغه فعل (بعد از شناسه) یا هر دو صورت با هم ساخته می‌شود (Natel Khanlari, 1986/2: 333).

وی در ادامه می‌افزاید «وجه تمنایی دو صورت مثبت و منفی دارد و صورت منفی آن که «تحدیری» نیز خوانده می‌شود همیشه با حرف نهی «م» به کار می‌رود ... مشغول مکندا تان مال‌ها و فرزندانان را یاد کردن آفریدگار خلقان (Natel Khanlari, 1986/2: 335).

جمله بالا، ترجمه آیه (۹) سوره منافقون است که امروزه در قرآن‌های با ترجمه فارسی به این صورت ترجمه شده‌است: «زهار اموال شما و فرزندانان شما را از یاد خدا غافل نگرداند» (Fuladvand, 2002: 555). همان‌گونه که می‌بینیم در حالی که در فارسی دری برای بیان تحذیر از وند «-ا» استفاده می‌شده‌است ولی در متن نوشتاری فارسی امروز، این وند از بین رفته‌است و بیان تحذیر به کمک واژه (یا به تعبیر ناتل خانلری، قید تنبیه) زهار و صورت التزامی فعل بیان می‌شود. به نظر می‌رسد، وند «-ا» که در فارسی دری رایج بوده و در متون نوشتاری این دوره در ساخت‌های متنوعی از جمله وجه تمنایی، ندا، خطاب و هشدار و تحذیر کاربرد داشته کم‌کم رو به زوال گذاشته‌است ولی پس از گذشت چند قرن، دوباره در فارسی نو و در زبان محاوره آشکار گردیده و کاربرد تاندازه‌ای گسترده یافته‌است. اثبات این فرضیه که عنصر «-ا» امروزی ریشه در الف ممدود پیشین دارد احتیاج به شواهد و مدارک بیشتری دارد و بررسی جداگانه‌ای را می‌طلبد وای اگر این فرضیه درست باشد می‌توان گفت که این پدیده ناشی از محدود شدن کاربرد وند «-ا» نیست زیرا اگر این اتفاق رخ داده بود قاعدتاً باید کاربرد آن به متون نوشتاری که به‌طور معمول محافظه کارانه‌تر عمل می‌کنند و دیرتر از صورت گفتار تغییر می‌یابند محدود می‌شد در حالی که در فارسی امروز کاربرد این وند را صرفاً در صورت گفتاری و محاوره‌ای می‌بینیم؛ بنابراین آنچه منطقی‌تر به نظر می‌رسد، فرضیه بازسازی دوباره این وند است که با روند حاضر که در آن کاربرد عنصر «-ا» از صورت گفتاری آغاز شده و احتمال می‌رود در آینده، به صورت نوشتاری زبان نیز

سرایت یابد همخوانی بیشتری دارد. پدیده احیاء وندهای متروک مسأله غیرممکنی نیست و نکته‌ای است که کشانی (Keshani, 1992: 47) هم به آن اشاره داشته و برای نمونه پسوند «-ار» در واژه «گفتار» را از همین سنخ دانسته‌است.

از آن‌چه در بالا گفته شد و با توجه به نمونه‌هایی نیز که در ادامه خواهد آمد درمی‌یابیم که اولاً، عنصر «-ا»، طیف گسترده‌ای از مفاهیم وجه‌نمایی ذهنی مانند تحذیر، هشدار، تهدید، تعجب، گلایه، اعتراض، امر، تقاضا و پیش‌بینی رویدادها را ایفا می‌نماید؛ دوماً، جایگاه آن ثابت و دامنه عملکرد آن کل پاره گفتار است و سوماً، به شدت بافت‌محور است. این ویژگی‌ها همسو با ویژگی‌های مطرح‌شده از سوی برنتون (Brinton, 1996)، فریزر (Fraser, 2006) و پژوهشگران دیگر در مورد جزءهای وجه‌نماست.

اکنون، با توجه به دسته‌بندی که در بخش پیشین و به پیروی از آرای لاینز ارائه دادیم، مفاهیم وجه‌نمایی عنصر «-ا» را در دو بخش جداگانه وجه‌نمایی تکلیفی و وجه‌نمایی معرفتی بررسی می‌کنیم. از آن‌جا که عنصر «-ا» در زبان محاوره کاربرد دارد، نمونه‌ها نیز متعلق به گونه غیررسمی هستند و در مواردی در قالب گفت‌وگوهای دو نفره نمود یافته‌اند؛ بنابراین در صورت لزوم برای مشخص شدن معنای مورد نظر، توضیحاتی در زیر نمونه‌ها ارائه گردیده‌است.

۴-۱. وجه‌نمایی تکلیفی

عنصر «-ا» در مقام یک وجه‌نمای تکلیفی، با توجه به وجود یک منبع قدرت، به تحمیل یک موقعیت به مخاطب می‌پردازد یا مجوز انجام کاری را ارائه می‌کند یا با هشدار و اعتراض و گلایه، سعی در وادار کردن یا ترغیب نمودن مخاطب به انجام کار یا بازداشتن وی از انجام کاری دارد. همان‌گونه که در نمونه‌های پایین خواهیم دید، در همه این موقعیت‌ها، تعهد گوینده جلوه‌گر است و به نوعی، منبع قدرتی که به فرمان‌دادن و بازداشتن و هشدار و اعتراض و گلایه می‌پردازد خود گوینده است، بنابراین وجه‌نمایی‌های تکلیفی برآمده از عنصر «-ا»، همگی گوینده-محور یا به تعبیر لاینز (Lyons, 1977)، ذهنی هستند.

۴-۱-۱. امر همراه با تأکید و تحکم

۱۳. الف) مسافر: میشه به دقیقه برم و برگردم؟

ب) راننده: برو ... ببین، اومدیا!

اتوبوسی را تصور کنید که در شرف حرکت است و یکی از مسافران تقاضای بیرون رفتن دارد. راننده با اکره اجازه می‌دهد. اندکی بعد خطاب به مسافر که در حال دور شدن است، عبارت

دارای خط زیرین را بیان می‌دارد. در این بافت، جزء و جه‌نمای «ا-» افزون بر اینکه زود برگشتن را با تأکید به مخاطب تحمیل می‌کند، نوعی مفهوم ذهنی تحکم و تفوق گوینده بر مخاطب را نیز به به ذهن متبادر می‌سازد. البته در بیان این مفهوم، زمان فعل نیز به کمک عنصر «ا-» آمده زیرا زمان گذشته فعل در این جا ارجاع زمانی ندارد بلکه آن گونه که توانگر و عموزاده (Tavangar & Amuzadeh, 2009: 860) نیز اشاره داشته‌اند، نمایانگر عملی محقق‌الوقوع در زمان آینده است و بر انجام عمل در آینده نزدیک تأکید دارد.

۴-۱-۲. تقاضا

۱۴. الف) مرد: بین، من می‌رم و زود برمی‌گردم.

ب) زن: باشه، ولی زود بیائیا!

در گفت‌وگوی بالا، پاره‌گفته «زود بیائیا» مفهوم امری دارد ولی اگر آن را با عبارت امری متعارف «زود بیا» مقایسه کنیم می‌بینیم که پاره‌گفته اول افزون بر مفهوم امر، نوعی مفهوم ذهنی تقاضا و خواهش نیز در خود دارد که ناشی از حضور عنصر «ا-» در ساختار پاره‌گفته است. برای تشدید مفهوم تقاضا گاهی عبارتی مانند «تو رو خدا» هم به جمله افزوده می‌شود و به این صورت در می‌آید: «باشه، ولی تو رو خدا زود بیائیا!». در پاره‌گفته مورد اشاره، فعل صورت التزامی دارد به همین سبب برخلاف نمونه (۱۳)، عمل مورد نظر محقق‌الوقوع نیست و تضمینی برای واقع شدن عمل وجود ندارد.

۴-۱-۳. تهدید

۱۵. می‌گم که چه افتضاحی بالا آوردیا!

۱۶. می‌زنم ناکارت می‌کنما!

نمونه (۱۵) مربوط به قسمتی از بگو مگوی دو برادر دبیرستانی است که هر دو در یک مدرسه درس می‌خوانند. برادر کوچک‌تر، به خاطر آزارهای برادر بزرگتر، او را در مقابل پدر و مادر تهدید می‌کند که اگر دست از آزارهایش بر ندارد، موضوع دعوی او در مدرسه و تویخ از سوی ناظم را برای پدر و مادر بازگو می‌کند. جمله (۱۶) نیز قسمتی از مشاجره کلامی یک شاک و متشاکی در حیاط دادسرا است. در این پاره‌گفته‌ها، با افزوده شدن عنصر «ا-» مفهوم ذهنی تهدید قوی شکل می‌گیرد، به گونه‌ای که گوینده با بیان تهدیدآمیز خود، مخاطب را از انجام عملی علیه خود باز می‌دارد. همان گونه که می‌بینیم منبع این تهدید و تحمیل خود گوینده است، بنابراین وجه‌نمایی تکلیفی ذهنی این پاره‌گفتارها کاملاً آشکار است.

۴-۱-۴. هشدار

۱۷. مواظب باش نسوزیا!

۱۸. یه موقع لیز نخوریا!

۱۹. حواست باشه گیر نیفتیا!

در نمونه‌های بالا، عنصر «-ا» با افزوده شدن به ستاک منفی فعل، معنای ذهنی هشدار را ایجاد می‌کند. با وجود اینکه پاره گفته به دست آمده دارای عنصر منفی کننده «-ا» است ولی (برخلاف مفهوم تحذیر که در بخش (۴.۲.۱) به آن خواهیم پرداخت) مخاطب را از انجام عمل باز نمی‌دارد بلکه انجام عمل را همراه با مراقبت، مجاز می‌داند و مخاطب را دعوت به احتیاط می‌کند؛ به همین سبب، اگر فعل دیگری با این عبارت‌ها همراه شود مثبت خواهد بود:

۲۰. کتری رو از رو گاز بیار؛ مواظب باش نسوزیا!

۲۱. با احتیاط برو؛ یه موقع لیز نخوریا!

۲۲. با چشم باز وارد این معامله شو؛ حواست باشه گیر نیفتیا!

همان گونه که می‌بینیم عنصر «-ا»ی بیان کننده هشدار، به طور معمول، با عبارت‌هایی همانند «مواظب باش»، «حواست باشه» و «یه موقع» همراه می‌شود تا جنبه هشدار آمیز بودن پاره گفته، برجسته تر شود.

۴-۱-۵. طعنه و گلایه

۲۳. یه موقع از جات تکون نخوریا!

۲۴. یه موقع سراغی از ما نگیریا!

در نمونه (۲۳)، موقعیتی را در نظر بگیرید که مادری در حال رفت و آمد و نظافت منزل است و در همان حال، فرزند وی بی توجه، روی کاناپه لم داده و مشغول بازی با تلفن همراه است. مادر جمله اول را با طعنه^۱، خطاب به فرزند بی توجه خود به کار می‌برد. اصولاً طعنه یک مفهوم کاربردشناختی^۲ است که به کمک بافت کلام قابل درک است (Akmajian et al. 2010: 228). در این جا نیز طبیعی است که مفهوم طعنه و امر غیرمستقیم برآمده از آن، وابسته به بافت باشد. در نمونه (۲۴)، حالتی دیگر را در نظر بگیرید که شخصی، دوست خود را پس از مدت طولانی می‌بیند و جمله دوم را به صورت گلایه آمیز، خطاب به وی به کار می‌برد. با وجود اینکه جمله‌های بالا در ظاهر منفی هستند، ولی گوینده جمله، مخاطب خود را به طور غیرمستقیم امر یا دعوت به

1. sarcasm
2. pragmatic

انجام عملی می‌کند و این امر یا دعوت غیرمستقیم، همراه با مفهوم ذهنی طعنه و گلاویه و بوسيله عنصر «ا-» انجام می‌گیرد.

۴-۱-۶. اعتراض

۲۵. ببخشید! اون موقع که من این‌جا جون می‌کندم و عرق می‌ریختم تو کجا بودی؟ در نمونه بالا، موقعیتی را در نظر بگیرید که دو برادر بر سر تملک خانه پدری با هم مشاجره می‌کنند. یکی از آن‌ها که در ساخت خانه مشارکت داشته، جمله بالا را به کار می‌برد تا برحق بودن خود را به اثبات رساند. در این نمونه، فعل «ببخشید» که صورت امری دارد و در حالت معمول در عبارت‌های مؤدبانه به کار می‌رود تا نزاکت گوینده را برساند، با افزوده شدن عنصر «ا-»، کاملاً مفهوم دیگری پیدا کرده است و نه مفهوم نزاکت بلکه معنای ذهنی اعتراض گوینده را بازنمایی می‌کند.

۴-۲. وجه‌نمایی معرفتی

در برخی موقعیت‌ها، جزء و جه‌نمای «ا-» به عنوان یک وجه‌نمای معرفتی عمل می‌کند و به بیان مفاهیمی ذهنی از جمله تعجب یا برآورد وقوع امری نامطلوب می‌پردازد. در نمونه‌هایی که در ادامه می‌آید، خواهیم دید که گوینده ضمن ارزیابی موقعیت، وقوع رخدادی نامطلوب را با اطمینان پیش‌بینی می‌کند و مخاطب را بازمی‌دارد یا وقوع تغییری را تأیید می‌کند و از بروز آن تعجب می‌کند. در همه این موارد تعهد گویشور به صدق قضیه پاره‌گفتار کاملاً آشکار است و آن‌چه که می‌گوید ناشی از برآورد و ارزیابی خود وی است؛ بنابراین، این موارد در دسته وجه‌نمای معرفتی ذهنی قرار می‌گیرند.

۴-۲-۱. پیش‌بینی رویداد نامطلوب و تحذیر

۲۶. به کتری دست نزن، می‌سوزیا!

۲۷. رو برفا تند راه نرو، لیز می‌خوریا!

۲۸. وارد این معامله نشو، گیر می‌افتیا!

در نمونه‌های بالا، عنصر «ا-» به برخی فعل‌های مضارع اخباری افزوده می‌شود و وقوع امری نامطلوب را پیش‌بینی می‌نماید و براساس این پیش‌بینی، مخاطب را از انجام عملی که منتهی به بروز آن رویداد ناخایست می‌شود بازمی‌دارد. همان‌گونه که می‌بینیم، این ساختار به‌طور معمول با یک جمله امر منفی (نهی) همراه می‌شود و مفهوم ذهنی تحذیر را ایجاد می‌کند. اگر پاره‌گفته‌های بالا

با فعل مثبت همراه شوند معنای غیرقابل قبولی را ایجاد می‌کنند:

۲۹. * به کتری دست بزن، می‌سوزیا!

۳۰. * رو برقا تند راه برو، لیز می‌خوریا!

۳۱. * وارد این معامله بشو، گیر می‌افتیا!

همین مسأله، تفاوت این پازه‌گفته‌ها را با آن‌چه که در بخش (۴.۱.۴) مطرح شد نشان می‌دهد. در نمونه‌های (۲۰) تا (۲۲)، عبارت‌های وجه‌نمایی منفی با جمله‌های مثبت به کار می‌روند و با هشدار دادن و به شرط احتیاط، انجام عمل را مجاز می‌دانند؛ ولی در نمونه‌های (۲۶) تا (۲۸)، پاره‌گفته‌های وجه‌نمایی مثبت با جمله‌های منفی (نهی) به کار می‌روند و نه تنها انجام عمل را مجاز نمی‌دانند بلکه گوینده را از انجام عمل باز می‌دارند.

۴-۲-۲. ارزیابی همراه با ابراز شگفتی

۳۲. حسابی چاق شدیا!

۳۳. شهر حسابی بزرگ شدها!

در نمونه‌های بالا، گوینده مدت طولانی با مخاطب در ارتباط نبوده و پس از دیدن دوباره وی، برآورد و ارزیابی خود را همراه با ابراز تعجب و شگفتی از تغییرات رخ داده بیان می‌دارد. از آن‌جاکه در جمله‌های بالا، عنصر «ا-»، ارزیابی و برآوردی را که مبتنی بر نظر شخصی گوینده است بیان می‌دارد، وجه‌نمایی مزبور از نوع معرفتی ذهنی است.

۵. نتیجه‌گیری

در زبان فارسی در کنار وجه‌نماهای گروه‌وار، عنصر «ا-» هم به‌عنوان یک وجه‌نمای وابسته یا بندوار، به ایفای نقش می‌پردازد و طیف وسیعی از مفاهیم وجه‌نمایی اعم از تکلیفی (همچون امر همراه با تأکید و تحکم، تقاضا، هشدار، تهدید، اعتراض، طعنه و گلایه) و معرفتی (مانند پیش‌بینی رویدادهای نامطلوب و تحذیر و ابراز تعجب از یک رویداد) را بیان می‌دارد. در این‌جا اشاره به چند نکته الزامی به نظر می‌رسد:

نخست اینکه، با وجود معانی تکلیفی و معرفتی متفاوت و متنوع عنصر «ا-»، همه این معانی متکی بر تعهد و موضع گوینده هستند؛ بنابراین گوینده-محور یا ذهنی هستند.

دوم اینکه، دامنه عملکرد عنصر «ا-»، نه فعل یا جمله بلکه کل پاره‌گفتار است. بنابراین به‌طور ثابت در پایان پاره‌گفتار قرار می‌گیرد:

۳۴. الف) می‌زنم ناکارت می‌کنما!

ب) *می‌زنما ناکارت می‌کنم!

۳۵. الف) بین، رفتی و برگشتی!

ب) * بین، رفتیا و برگشتی!

همان‌گونه که می‌بینیم اگر عنصر «-ا» به فعل جمله افزوده شود، پاره گفته به دست آمده غیر قابل قبول خواهد بود.

سوم اینکه، مفاهیم و جه‌نمایی برآمده از عنصر «-ا»، به شدت بافت-محور هستند و بافت کلام و موقعیت کاربرد، روی معانی برآمده از آن‌ها تأثیرگذار است و به همین سبب است که نمونه‌های ارائه‌شده در بخش پیشین باید همراه با توضیحات تکمیلی باشد تا خواننده با بافت کلام آشنایی کامل پیدا کند و معانی مورد نظر را دقیقاً درک نماید.

نکته‌هایی که در بالا بیان شد بر نقش و جه‌نمایی عنصر «-ا» صحنه می‌گذارند زیرا منطبق بر ویژگی‌های مطرح‌شده برای جزءهای و جه‌نما از سوی بریتون (Brinton, 1996)، فریزر (Fraser, 2006) و دیگران هستند که در مقدمه به آن‌ها اشاره شد. بنابراین، عنصر «-ا» را جزء و جه‌نمای «-ا» می‌پنداریم و آن را در دسته و جه‌نماهای زبان فارسی قرار می‌دهیم.

در نهایت اینکه، حوزه فعالیت جزء و جه‌نمای «-ا»، زبان محاوره است و شاید نادیده‌انگاشتن مفهوم و کارکردهای آن نیز ناشی از همین مسأله و نبودن در متن‌های نوشتاری باشد. این واقعیت، لزوم توجه بیشتر به گونه‌های غیررسمی زبان از جمله سبک محاوره‌ای را آشکار می‌سازد.

References

- Abraham, W. (1991). The grammaticization of the German modal particles. In E. C. Traugott & B. Heine (Eds.), *Approaches to grammaticalization* (Vol. II, pp. 331-380). John Benjamins.
<https://doi.org/10.1075/tsl.19.2.17abr>
- Akmajian, A., Demers, R., Farmer, A., & Harnish, R. (2010). *Linguistics: An introduction to language and communication* (6th ed.). The MIT Press.
- Amuzadeh, M., & Shahnasari, Sh. (2011). The impact of English on Persian modal auxiliaries. *Journal of Language Research*, 2(1), 21-50. [In Persian]. https://jolr.ut.ac.ir/article_24151.html
- Aram, Y., & Meshkinfam, M. (2017). Emphatic discourse markers in Persian: Evidence from three telefilms. *Journal of Persian Language and Iranian Dialects*, 2(1), 41-63. [In Persian].
<https://doi.org/10.22124/plid.2017.2475>
- Aram, Y., & Meshkinfam, M. (2018). A corpus-based survey of the discourse marker "xob" in Persian. *Journal of Sociolinguistics*, 2(1), 9-21. [In Persian]. https://sociolinguistics.journals.pnu.ac.ir/article_5152.html

- Brinton, L. J. (1996). *Pragmatic markers in English: Grammaticalization and discourse functions*. Mouton de Gruyter.
- Bybee, J., Perkins, R., & Pagliuca, W. (1994). *The evolution of grammar*. The University of Chicago Press.
- Dastlan, M., & Ebrahimi, Z. M. (2015). The investigation of Persian modal auxiliary verbs on the basis of the force-dynamic model of Talmy and the idealized cognitive model of Langacker. *Journal of Researches in Linguistics*, 7(1), 1–16. [In Persian].
https://jrl.ui.ac.ir/article_20850.html
- Davari, S., Ghasemi, M., & Kokabi, B. (2017). Disclosure discourse markers in Persian: A grammaticalization account. *Journal of Sociolinguistics*, 1(2), 9–16. [In Persian].
https://sociolinguistics.journals.pnu.ac.ir/article_3993.html
- Farshidvard, Kh. (1973). Historical grammar of Persian language: Alef suffix of emphasis and interjection and exclamation. *Armaghan*, 42(3), 194–202. [In Persian]. <http://ensani.ir/fa/article/248404>
- Fischer, K. (2006). Towards an understanding of the spectrum of approaches to discourse particles: Introduction to the volume. In K. Fischer (Ed.), *Approaches to discourse particles* (pp. 1–20). Elsevier.
http://dx.doi.org/10.1163/9780080461588_002
- Fraser, B. (2006). Towards a theory of discourse markers. In K. Fischer (Ed.), *Approaches to discourse particles* (pp. 189–204). Elsevier.
- Frawley, W. (1992). *Linguistic semantics*. Lawrence Erlbaum.
- Hopper, P. J., & Traugott, E. C. (2003). *Grammaticalization* (2nd ed.). Cambridge University Press.
- Izutsu, K., & Izutsu, M. N. (2013). From discourse markers to modal/final particles: What the position reveals about the continuum. In L. Degand, B. Cornillie, & P. Pietrandrea (Eds.), *Discourse markers and modal particles: Categorization and description* (pp. 217–236). John Benjamins. <http://dx.doi.org/10.1075/pbns.234.09izu>
- Keshani, Kh. (1992). *La derivation suffixale en persan contemporain*. Center of Academic Publishing. <https://iup.ac.ir/product/> [In Persian].
- Kurylowicz, J. (1964). *The inflexional categories of Indo-European*. Winter.
- Levinson, S. C. (1983). *Pragmatics*. Cambridge University Press.
- Lyons, J. (1977). *Semantics* (Vol. 2). Cambridge University Press.
- Mawlood, B., Tahriri, A., & Razmjoo, S. A. (2024). International metadiscourse markers in the discussion and conclusion sections of research papers in political science and religious studies. *ZABANPAZHUI (Journal of Language Research)*, 15(49), 221–242.
<https://doi.org/10.22051/jlr.2023.44272.2314>
- Mohammadi, A. M. (2022). A pragmatic analysis of co-occurrence of discourse markers in texts: Pragmaticalization of functions. *ZABANPAZHUI (Journal of Language Research)*, 14(43), 119–144. [In Persian].
<https://doi.org/10.22051/jlr.2020.32471.1902>
- Natel Khanlari, P. (1986). *The history of Persian language* (Vol. 2, 4th ed.). Nashr-e No. <https://nashrenow.com/product/> [In Persian].
- Nuyts, J. (2001). Subjectivity as an evidential dimension in epistemic modal expressions. *Journal of Pragmatics*, 33, 383–400.

[https://doi.org/10.1016/S0378-2166\(00\)00009-6](https://doi.org/10.1016/S0378-2166(00)00009-6)

- Palmer, F. R. (1990). *Modality and the English modals* (2nd ed.). Longman.
- Rahimian, J. (2009). The formal and semantic aspects of auxiliary elements in dependent sentences of Farsi. *Journal of Linguistics and Khorasan Dialects, 1*, 75–91. [In Persian]. SID. <https://sid.ir/paper/203259/fa>
- Sabouri, F., Rasekh Mahand, M., & Gholami, S. (2020). "Diye" (digar) in Hamedani dialect: A multifunctional discourse marker. *Language and Linguistics, 16*(32), 171–193. [In Persian].
<https://doi.org/10.30465/lsi.2022.7931>
- Taheri Ghaleno, E., & Dabir Moghaddam, M. (2021). The comparison of discourse markers in the narrative discourse of 7- and 10-year-old Persian-speaking children with adults. *Journal of Language Related Research, 12*(1), 275–302. [In Persian].
<http://dx.doi.org/10.29252/LRR.12.1.9>
- Taleghani, A. H. (2008). *Modality, aspect and negation in Persian*. John Benjamins.
- Tavangar, M., & Amouzadeh, M. (2009). Subjective modality and tense in Persian. *Language Sciences, 31*, 853–873.
<http://dx.doi.org/10.1016/j.langsci.2008.12.016>
- The Quran (1997). Translate by M. Fuladvand. Dar Al-Ghoran Al-Karim. [In Persian].
- Traugott, E. C. (2011). He...withdrew, disconcerted and offended, no doubt; but surely it was not my fault. On the function of adverbs of certainty at the left and right peripheries of the clause. Special Lecture, Japan Pragmatics Association, Kyoto, March 6.
- Waltereit, R., & Detges, U. (2007). Different functions, different histories: Modal particles and discourse markers from a diachronic point of view. *Catalan Journal of Linguistics, 6*, 61–80.
<http://dx.doi.org/10.5565/rev/catjl.124>
- Zifonun, G., Hoffmann, L., & Strecker, B. (1997). *Grammatik der Deutschen Sprache* (Vols. 1–3). de Gruyter.